

Документ «Єпископ Риму» (2024) та пошуки оновлених моделей папського примату

13 червня 2024 р. Дикастерія сприяння єдності між християнами оприлюднила ґрунтовне дослідження під назвою «Єпископ Риму: першість і синодальність в екуменічному діалозі та відповіді на енцикліку *Ut Unum Sint*»¹. Цей текст є фактичним підсумком результатів як офіційних, так і неофіційних діалогів Католицької Церкви з Православними Церквами та протестантськими деномінаціями щодо питання про папську першість. Тут враховано численні документи цих діалогів майже за весь період після Другого Ватиканського Собору.

Наприкінці дослідження «Єпископ Риму» вміщено пропозиції пленарної сесії Дикастерії сприяння єдності між християнами, сформульовані на основі великого масиву розглянутих документів. В цих пропозиціях йдеться про те, як могла б виглядати роль єпископа Риму в гіпотетичній «возз'єднаній Церкві».

Нижче ми звернемо увагу на деякі ключові ідеї вказаного дослідження та спробуємо подивитися на них у світлі богословської та канонічної традиції Православної Церкви.

Досвід першого тисячоліття

В дослідженні «Єпископ Риму» неодноразово наголошується, що моделлю відновлення спілкування між Церквами Сходу і Заходу має стати досвід першого тисячоліття. Період Древньої (або «нерозділеної») Церкви розуміється тут як певна **парадигма єдності**, оскільки, незважаючи на доктринальні суперечки та інші конфлікти Церкви Заходу і Сходу протягом першого тисячоліття все ж могли зберігати єдність.

---

¹ Ми користуємося англійським текстом документу: *The Bishop of Rome: Primacy and Synodality in the Ecumenical Dialogues and in the Responses to the Encyclical Ut Unum Sint. A Study Document 2024*. Libreria Editrice Vaticana, 2024. 147 р. Посилання на параграфи цього видання подаються по тексту у круглих дужках.

Ця ідея не є новою. Її можна зустріти як в документах Другого Ватиканського Собору, так і в подальшому папському магістеріумі. Зокрема, в енцикліці «*Ut unum sint*» (1995) папа Іоанн Павло II писав: «Якщо сьогодні, наприкінці другого тисячоліття, ми прагнемо відновити повноту спілкування, ми маємо звертатися ... до **структурованої єдності**», яка існувала між Сходом і Заходом у першому тисячолітті (UUS 55)².

Заклик повернутися до парадигми першого тисячоліття міститься і в документах православно-католицького діалогу. Наприклад, у документі, який був прийнятий у К'єтті у 2016 році, наголошується, що «історія Церкви в першому тисячолітті є вирішальною» (п. 7) і що «цей спільний спадок ... становить необхідну вихідну точку і могутнє джерело натхнення як для католиків, так і для православних у їхньому намаганні загоїти рану розділення» (п. 21)³.

Отже, недивно, що ця ідея повторена і в документі «Єпископ Риму»: «Принципи та моделі спілкування, які шанувалися у першому тисячолітті, можуть залишатися парадигматичними для майбутнього відновлення повного спілкування [між Церквами]» (The Bishop of Rome, § 88).

Свого часу кардинал Йозеф Ратцінгер (майбутній папа Бенедикт XVI) казав, що «Рим не має вимагати від Сходу більшого, ніж було сформульовано ... протягом першого тисячоліття» (The Bishop of Rome, § 91). Ця важлива теза не викликає заперечень. Але проблема полягає в тому, що спадщину першого тисячоліття по-різному інтерпретують на Сході та на Заході. Хоча і католики, і православні згодні з тим, що у першому тисячолітті за Римською кафедрою визнавалася першість, однак історичні свідчення щодо цієї першості православні та католики тлумачать по-різному. Саме тому важливою складовою православно-католицького діалогу є *інтерпретація* (чи то *реінтерпретація*) спадщини першого тисячоліття.

---

² Ioannes Paulus PP. II. *Ut unum sint: On commitment to Ecumenism* [Електронний ресурс:] https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint.html. Дата звернення: 25.09.2025.

³ Тут і далі ми цитуємо цей документ за англійським текстом: *Synodality and Primacy during the First Millennium: Towards a Common Understanding in Service to the Unity of the Church* (Chieti, 21 September 2016). [Електронний ресурс:] <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/commissione-mista-internazionale-per-il-dialogo-teologico-tra-la/documenti-di-dialogo/testo-in-inglese1.pdf>. Дата звернення: 25.09.2025.

Собори Древньої Церкви та «синергія» Римського єпископа

Одним з головних зовнішніх проявів єдності Церков у першому тисячолітті, звісно, були Собори (як Вселенські, так і Помісні), в яких спільно брали участь єпископи Сходу і Заходу. Постанови цих Соборів вважали для себе обов'язковими і у Римі, і у Константинополі, і в інших церковних центрах.

К'єтійський документ 2016 року вказує на три критерії рецепції Собору як Вселенського:

1. «Згода (*symphonia*) глав Церков»;
2. «Співдія (*synergeia*) єпископа Римського»;
3. «Згода (*symphronountes*) інших патріархів» (п. 18).

В документі «Єпископ Риму» наведено досить просту модель «синергії» Римського єпископа. Ще у 2010 році Північноамериканська православно-католицька консультація, спираючись на спадщину першого тисячоліття, пропонувала, що роль єпископа Риму в гіпотетичній возз'єднаній Церкві у майбутньому може проявлятися «у скликанні та головуванні на регулярних Синодах патріархів усіх Церков та на Вселенських Соборах, коли вони будуть проводитися» (*The Bishop of Rome*, § 106).

Тим не менше, відносно розуміння «синергії» Римського єпископа наразі немає єдності між православними та католиками. Тому документ «Єпископ Риму» вказує, що співвідношення між *першістю* Римського єпископа та *авторитетом* Вселенського Собору у першому тисячолітті залишається до кінця невизначеним.

Проблема апеляцій: Рим, Константинополь, Москва

Окрім загальної полеміки про першість Римського єпископа в рамках богословських діалогів обговорювалися і більш конкретні питання. Зокрема, таким є питання про судові повноваження єпископа Риму. В цьому відношенні учасники діалогів особливу увагу приділяли постановам Сардікійського Собору (343). Мабуть, саме цей Собор згадується в документі «Єпископ Риму» найчастіше з усіх Соборів першого тисячоліття.

Нагадаю, що на Сардікійському Соборі розглядалося питання про можливість перегляду канонічних покарань, накладених на єпископів. Собор встановив, що ієрарх, який вважає, що був засуджений незаконно, може звернутися

з апеляцією до Римського єпископа. Якщо засуджений єпископ наведе вагомі аргументи про несправедливість вчиненого суду, єпископ Риму має право ініціювати новий розгляд справи. На кафедрі, яку обіймав засуджений єпископ, не дозволялося висвячувати нового архієрея до того часу, поки Римський єпископ не прийме остаточного рішення у справі. Повторний розгляд справи мав відбуватися у тій церковній області, де служить засуджений ієрарх. При цьому Римський єпископ делегує для участі в повторному судовому процесі своїх представників у пресвітерському сані⁴.

Як бачимо, канони Сардікійського Собору встановлюють процедуру повторного розгляду судових справ з ініціативи Римського єпископа. Звісно, в латинській традиції ці канони завжди інтерпретували як фактичне визнання примату Римського архієрея у Вселенській Церкві. А от серед православних богословів не було (і немає) єдиної узгодженої інтерпретації цих постанов. Тому не дивно, що розгляд цієї проблеми в рамках православно-католицького діалогу спричинив і вкрай напружену полеміку вже всередині Православної Церкви.

У 2007 році на засіданні Змішаної богословської комісії з православно-католицького діалогу в Равенні під час обговорення проекту документу про сутність та обсяг першості у Вселенській Церкві у першому тисячолітті стало очевидним, що між Православними Церквами немає єдності у цьому питанні. Зокрема, суттєві розбіжності в розумінні і першості як такої, і права апеляцій виявилися між Константинопольською та Московською Церквами.

На думку Московського патріархату, право Римського єпископа приймати апеляції у першому тисячолітті не розповсюджувалося на всю Вселенську Церкву. Про це чітко сказано у документі, прийнятому Синодом Московського патріархату в грудні 2013 року. В якості доказу цей документ вказує на постанови кількох Соборів у Карфагені (у V ст.), які прямо забороняли африканським єпископам подавати апеляції «за море» (тобто до Риму)⁵. Отже, за логікою Московського патріархату судова система кожної Помісної Церкви є замкненою і не передбачає жодних звернень з апеляціями до інших Церков.

---

⁴ Детальніше див.: *Бурега В. В.* Історія та богослов'я Католицької Церкви: навчальний посібник. К., 2018. С. 22-25.

⁵ Позиція Московського Патріархата по вопросу о первенстве во Вселенской Церкви. 26.12.2013. [Електронний ресурс:] <http://www.patriarchia.ru/db/text/3481089.html>. Дата звернення: 25.09.2025.

Однак, таку позицію важко узгодити з практикою Древньої Церкви. По-перше, ми маємо приклади того, як східні єпископи зверталися з апеляціями до Риму. А по-друге, 9 та 17 правила Четвертого (Халкідонського) Вселенського Собору надають і Константинопольському єпископу право приймати апеляції. Отже, у першому тисячолітті практика подання апеляцій на рішення церковних судів вважалася нормативною. Тому сьогодні Константинопольський патріархат наполягає на тому, що саме він (як перший серед сучасних Помісних Православних Церков) має право приймати апеляції.

Спираючись на таке розуміння права апеляцій, Константинопольський патріарх Варфоломій у 2018 р. прийняв подані до нього апеляції від очільників двох українських православних юрисдикцій Філарета (Денисенка) і Макарія (Малетича). Після цього Синод Константинопольської Церкви виніс рішення про відміну всіх канонічних покарань, накладених Московським патріархатом на членів цих юрисдикцій⁶.

Ці рішення 2018 року стали важливим прецедентом. Якщо до цього полеміка про право апеляцій між Москвою та Константинополем мала радше теоретичний характер, то з 2018 року вона перейшла у практичну площину. А після того, як з 2022 року у Російській Церкві почали регулярно позбавляти сану священників, які в той чи інший спосіб декларували свою антивоєнну позицію, Константинопольський патріархат почав так само регулярно приймати апеляції від цих священників та відмінити церковно-судові рішення, прийняті у Москві. Сьогодні в різних країнах Європи в юрисдикції Вселенського патріархату служить вже чимало священників з Росії та Білорусі, які пройшли процедуру канонічної реабілітації у Константинополі. Вже є і приклади прийняття засуджених російських кліриків до юрисдикції інших Помісних Церков.

Для нас важливо ще раз наголосити, що дискусія про право апеляцій в православному середовищі була стимульована саме православно-католицьким діалогом. І саме в контексті цього діалогу виявилася глибока відмінність позицій Константинополя та Москви.

---

⁶ Див. відповідні листи патріарха Варфоломія до Філарета та Макарія: *Φραγκάκης Εμμανουήλ (Αρχιμ. Γρηγόριος) Νικολάου*. Περί της θεραπείας του εν Ουκρανία εκκλησιαστικού ζητήματος υπό της Μητρός Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως-Το ζήτημα των χειροτονιών. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2022. Σ. 176-183.

Право апеляцій у майбутній «возз'єднаній Церкві»

Однак, повернемося до документу «Єпископ Риму». Тут наголошується, що учасники православно-католицького діалогу обговорювали можливість створення сучасної процедури подачі і розгляду апеляцій на рішення церковних судів. Зокрема, Група святого Іринія у 2018 році висловила за те, що у майбутній возз'єднаній Церкві цілком може бути відновлена процедура подачі апеляцій до Риму, встановлена Сардікійським Собором. Розгляд таких апеляцій мав би стати одним із аспектів реалізації Римським єпископом свого служіння єдності (The Bishop of Rome, § 103).

Північноамериканська православно-католицька богословська консультація у своєму документі 2010 року висловила більш конкретно: «У випадках конфліктів між єпископами та їхніми предстоятелями, які не можуть бути вирішені на місцевому чи регіональному рівні, єпископ Риму буде повинен організувати апеляційний судовий процес... У випадку суперечки між предстоятелями єпископ Риму буде повинен виступити посередником та довести кризу до братського рішення». При цьому Північноамериканська православно-католицька богословська консультація вважає, що це право апеляцій може поширюватися і *на питання доктринального характеру* (The Bishop of Rome, § 103). Це означало б можливість звертатися до єпископа Риму за авторитетними настановами у тому числі і з *питань віровчення*. Цілком очевидно, що таке розширене розуміння права апеляцій може викликати заперечення з боку Православних Церков.

Особливо треба наголосити, що в рамках діалогу православна і католицька сторони дійшли згоди в тому, що право апеляцій не слід розуміти як універсальну владу єпископа Риму. У К'єтійському документі (2016) вказується: «Апеляції до Римського єпископа зі Сходу виражали сопричастя Церкви, але Римський єпископ не здійснював канонічної влади над Церквами Сходу» (п. 19).

Ця теза є вкрай важливою. Фактично у К'єтійському документі проведено розмежування між служінням Римського єпископа як предстоятеля Римської Церкви та його особливим служінням у Вселенській Церкві. Безпосередню канонічну владу він має лише в Римській Церкві. По відношенню ж до інших Помісних Церков у першому тисячолітті Римський єпископ міг здійснювати особливі повноваження, які мали на меті лише збереження церковної єдності.

«Оновлене здійснення примату»

В прикінцевій частині документу, де вміщено пропозиції щодо моделі служіння єпископа Риму у майбутній «возз'єднаній Церкві», вказано, що це служіння могло б проявлятися у двох обов'язках:

1. Скликання Вселенських Соборів та головування на них;
2. Виконання посередницької функції під час конфліктів доктринального або дисциплінарного характеру через процедуру апеляцій.

Вкрай важливо, що у документі при цьому наголошується на збереженні за Східними Церквами права на внутрішнє управління у відповідності до власної традиції. Зокрема, це стосується порядку обрання єпископів. Більш того, тут прямо вказано, що майбутня модель сопричастя «буде по-різному втілюватися на Сході і Заході».

Також в документі спеціально наголошується, що єдність має виражатися не тільки і навіть не стільки у *юридичній*, скільки в *сакраментальній* площині. Спілкування Церков (койнонія, грец. κοινωνία) — це, перш за все, *спілкування у таїнствах*. Усі ж юридичні питання є лише наслідком сакраментальної природи Церкви. В цьому відношенні, як вказано в Равеннському документі, «інституційні структури» Церкви мають наочно відбивати таємницю сакраментальної койнонії (п. 3 та ін.)⁷.

Отже, у дослідженні «Єпископ Риму» на основі досягнень діалогів попередніх років запропоновано певну модель майбутньої єдності, яку названо «оновленим здійсненням примату». Ця модель передбачає, перш за все, спілкування у таїнствах. Цей прояв єдності названо «неформальним» (на відміну від формальної юрисдикційної єдності). Далі модель передбачає визнання усіма Церквами «першості честі» єпископа Риму. Право апеляцій має будуватися на постановах Сардікійського Собору. При цьому має зберігатися розмаїття моделей церковного життя в Церквах Сходу та Заходу (The Bishop of Rome, § 170).

Дикастерія сприяння єдності між християнами у своїх пропозиціях наголошує, що «оновлене здійснення примату» передбачає чітке розмежування між

---

⁷ Ecclesiological and Canonical Consequences of the Sacramental Nature of the Church. Ecclesial Communion, Conciliarity and Authority. Ravenna, 13 October 2007. [Електронний ресурс:] <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/commissione-mista-internazionale-per-il-dialogo-teologico-tra-la/documenti-di-dialogo/testo-inglese.html>. Дата звернення: 25.09.2025.

служінням папи як глави Римо-Католицької Церкви та його «служінням єдності між усіма християнами» («служінням в сопричасті Церков»). Перше з цих служінь на Сході традиційно розуміли як здійснення обов'язків «патріарха Заходу». Однак, як відомо, у 2006 році титул «патріарх Заходу» був вилучений з офіційного титулу Римського єпископа. І це викликало здивування та нерозуміння за межами Римської Церкви.

Слід зауважити, що в сучасному канонічному праві Католицької Церкви ці два служіння Римського єпископа не є чітко розмежованими. Більш того, як в Кодексі канонічного права (1983), так і в Кодексі канонів Східних Церков (1991) наголошується, що єпископ Риму «має найвищу, повну, безпосередню й загальну звичайну владу в Церкві, яку може завжди вільно здійснювати» (CIC 331, CCEO 43)⁸. Римському єпископу належить першість юрисдикції, право законодавства, право управління культом та найвище керування всіма іншими церковними справами. В цьому формулюванні, як ми бачимо, взагалі не йдеться про «служіння в сопричасті Церков». Таке суто *юрисдикційне* розуміння ролі Римського єпископа у Вселенській Церкві викликає критику не тільки з боку Православних Церков, але й з боку Східних Католицьких Церков, які мислять себе не як частину Римської Церкви, а як **окремі Помісні Церкви, що перебувають у сопричасті з єпископом Риму.**

Це є очевидною проблемою для екуменічного діалогу. Дикастерія сприяння єдності між християнами визнає, що в офіційних католицьких документах і заявах для опису служіння Папи використовується термінологія, яка не відображає здобутків міжхристиянського діалогу. І тому тут є очевидне **неспівпадіння між запропонованою «оновленою моделлю примату» та тим, як примат формулюється у внутрішніх документах Католицької Церкви.**

Отже, дослідження «Єпископ Риму» є важливою віхою в історії діалогу Католицької Церкви з іншими християнськими Церквами та спільнотами. Це дослідження не тільки підсумовує здобутки діалогу, але й накреслює напрямки майбутніх дискусій. Пропозиції Дикастерії сприяння єдності між християнами заслуговують на подальше вивчення та всебічне осмислення.

---

⁸ Цит. за виданнями: Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Vatican, 1983; Кодекс канонів Східних Церков. Латинсько-українське видання. Рим, 1993.